

Versében pedig hasonló a hangvétel:

*Élet? Kinek kacaj, kinek könny, kinek gyepőlő,
kinek hám. . .
Kinek napfény, kinek árnyék, kinek az, amire vár
még: Vakremény."*

(Én vagyok a szomorúság)

P. Gergely Boriska 1942 telén Budapesten a Szabolcsi utcai zsidó kórházba gyógyíthatatlan májzsugorodással került be. 1943. II. 8-án temették el a rákoskeresztúri zsidó temetőben.

Hogy nemcsak nénje, Boriska volt megáldva írói vénával, az kiderül e naplóból, amelynek azokat a részleteit válogattuk ki, amelyek Törökkanizsára, Gergely Boriska életére, munkásságára vonatkoznak. Bizonyára érdekes lenne könyv alakban megjelentetni az olvasmányos stílusban megírt naplót, elsősorban azért, mert keveset tudunk a mi vidékünkön élő zsidó családokról, és itt kibontakozik előttünk egy zsidó értelmiségi család szokásvilága, erkölcsse, családi összetartása, munka- és életfelfogása, szülőföldszeretete, ragaszkodása a faluhoz. Nem utolsósorban a történelmi elem lecsapódása is jelen van egy népes család sorsában, mégpedig egy józanul gondolkodó, az összefüggéseket is meglátó személyes hangú vallomásban.

GERGELY GABRIELLA NAPLÓJA

Részletek (I.)

1984. I. 10.

Bécsi barátnóm, Loretti azt kérdezte, mivel töltöm unalmas napjaimat. Azt feleltem, meg kívánom örökíteni szüleim és testvérem emlékéit. Ez az életrajzféle nem is lenne más, mint maga a történelem. . . De kit érdekel mindez?

Csak az hal meg végleg, akit elfelejtenek, akire már nem gondol soha többé senki, mivel kezdhethetném méltóbban a rájuk való emlékeztést, mint héber imakönyvem halotti imájával, a magyar fordítás, lehet, hogy nem fejezi ki mindazt, amit az imakönyvünk le nem fordított, hosszú halotti imája jelent, de ezt a szívünkben kell érezni, akár értjük a szöveget, akár nem.

Ima jis-kor elohim niz-mas

Kérlek, jó Istenem, emlékezzél meg mártírhalált halt jó apám, Izrael Gelbmann lelkéről, mely örök életre tért.

Könyörületes örökkévaló Istenem, emlékezzél meg a sokat szenvedett és látását vezetett anyám, Bettina Günz Blaumfeld Blumack lelkéről, amely örök életre tért.

Ábrahám, Izsák, Jákob, Sára és Rebeka, Ráchel, Lea és egyéb jámbor férfiak és asszonyok lelkével együtt, kik a mennyei boldogságot élvezik, ámen.

Édesapám

A 19. század közepén, 1859-ben egy felső-magyarországi megyében, Bilke nevű faluban született. Árva fiú volt, szülei kolerajárvány alkalmával meghaltak, és voltak testvérei is, de ugyancsak meghaltak, mikor ő még egész kicsi volt. Nagynéni vette magához, az nevelte fel. Elég nagy rokonságuk volt, de mindenüket pénzzé tették, összefogtak, és kivándoroltak Amerikába. Soha többé nem jelentkeztek. Édesapám nagyon kicsi korában már megkezdte a talmud és a tóra tanulását.

Bilke Jesiva ortodox, de kevés számú zsidósága így kívánta. A néni azonban magyar iskolába is járatta. Szülőfalujáról soha nem beszélt, ha kérdeztük, ímmel-ámmal felelt, hiszen nem volt ott senkije, nem érdekelté többé a faluja. A nagynéni halála után nem volt mit keresnie Bilkén. Elindult Dél-Magyarország felé megélhetést keresni. Különben is Bilkén kívül mást is szeretett volna látni a világból. Gyönyörű bariton énekhangja volt és nagy hébertudása. Ezért úgy gondolta, ha talál megfelelő helyet mint kántor, előimádkozó, akkor le fog telepedni. Ki tudja, mennyi vándorlás és keresés után egyszer csak Zentára érkezett. Bizonyára valaki irányította a rabbi házába. A kapufán ott volt a mezüze, a jel, hogy minden zsidó betérhet. Benyitott tehát Günz Simon rabbi házába. A szokott üdvözléssel fogadták, megvendégelték, és jó tanácsokat is kapott a bölcs rabbittól. Valahogy észrevette, hogy van a házban egy szép zöld szemű, fekete hajú fiatal lány, hogy, hogy nem, de elég gyakran vezetett az útja Zenta felé, és ilyenkor mindig bekopogott a rabbi házába. Természetesen soha nem szólt egy szót sem a zöld szemű kislányhoz, sőt úgy tett, mintha észre sem vette volna a kis Blumelét. Ezt a szigorú vallási törvények így kívánták. Egy időben aztán túlságosan gyakran jelent meg a házban. Anya a verandán varrogatott Riza tantéval, a húgával. Egyszer csak Riza hangosan felkiált: „Nahát, odanézz, ez a Gelbmann már megint itt van.” A kislányon nagy ijedtség szaladt végig, és erős szívdobogást kapott. Megérezte, hogy sorsa el van döntve. Abban az időben a leányt nem kérdezték. A családfő, az apa akarata szerint dőlt el a sorsa. Valóban lánykérés történt. Az ifjú jött bejelenteni, hogy Mélykúton sikerült állást találnia, szeretne mielőbb megnősülni, hogy asszonyt vigyen a szolgálati lakásba. A lányt megkapta. Esküvő után Mélykútra költöztek, s egy év múlva megszületett első gyermekük, egy kislány, Etelkának nevezték el. A megélhetés nagyon sovány volt, ezért igyekeztek jobb állást találni. Így kerültek Óbecsére. Második gyermekük is itt született. Ismét kislány lett, a szép Flóra nevet kapta. Még Óbecsén laktak, amikor a harmadik kislányuk, Boriska is megszületett. Bizony, az öttagú családnak nehezebb lett az élete, de hát oly fiatalok voltak. Kerestek és találtak jobb helyet, jobb körülményeket, ahol végleg megtelepedtek, ez a hely Törökkanizsa volt. Ez lett a családi fészek, és itt zajlott le a Gelbmann család története.

Édesanyám

Zentán született 1863-ban mint Günz Simon rabbi leánya. Neve Günz Bettina, de több más iratban mint Günz Berta szerepel, az életben azonban mindenki Bettinek ismerte. Sajnos, semmit nem tudok gyermekkoráról, azonkívül, hogy édesanyja korán elhalt, apja újránősült. Két féltestvére született ebből a házasságból. Valószínű, hogy

semmi különös élménye nem volt házasságáig, vagyis 18 éves koráig. A rendkívül puritán, vallásos zsidó környezetben ez nem lehetett másképp. Egy nagy családban minden a szűk családban és a rokonságban történik. Esküvők, születések és a szomorúságok egyaránt. Anyámnak öt testvérével, egy nővére és két fiatalabb féltestvére volt. Nemcsak népes, de tekintélyes zsidó családnak számított a családjuk. Nagypja, Günz Ábrahám is már abban a házban élt, és közismert, nagy tudású rabbi volt. Anya testvérei, a nagybácsik és Panni néni voltak a mi vérrokonaink. Ma azonban, különösen én, a legfiatalabb a családban a bácsikat és a feleségüket már nem ismerem, de annál inkább gyermekeiket, a kedves első unokatestvéreinket, akikhez igazi rokoni szeretet fűzött mindannyiunkat. A bácsik túlságosan szétszéledtek már Zentáról.

A Gelbmann család

A Gelbmann család élete mindvégig Törökkanizsán folytatódott. Miután szüleim házasságától számítva, beleértve a bébiéveket, amikor még nem marad meg semmi emlék, 23–24 év múltán tudok visszaemlékezni a családban történetekre, részben a saját emlékfoszlányaim epizódjaira korai gyermekéveimnek, ugyanis ennyivel későbbben születtem én, a már nem várt kilencedik gyermek. Történetüket tehát csak a legendává vált családi elbeszélés, a sokszor emlegetett események és a családban fennmaradt és többször ismételt mondások, no meg a később is megmaradt tények alapján tudom elmesélni.

Hogyan telt el a két évtized családomban nélkülem? Apám nagy szorgalmával és ügyességével igyekezett családjá megélhetésén javítani. Anyám egymás után szülte a gyerekeket, öt fiút, úgy következtek, mint az orgonásip. Ezekre mosni, főzni, ápolni, szeretgetni és aggódni értük, csak erre volt ideje. Mikor már kicsit nagyobbak voltak, többféle otthon végezhető kis háziiparral segítette a háztartást. Mikor én megszülettem, már eléggé bevezetett előnyomdája volt. Szerencsére apa is nagyon ügyes volt, és különös műszaki tehetséggel volt megáldva. Ha valakinek elromlott az órája, fali-, zseb- vagy karóra, ő meg tudta javítani. A faluban nem volt órásmester, így érthető, hogy az emberek ezt szájról szájra adták. Ugyanígy javította az elromlott varrógépeket is. Rövidesen ezermesternek nevezték. Mikor érte el, hogy üzletet nyisson a sok év alatt, nem tudom, mert amikor én születtem, mindez már megvolt. Valószínűleg lassan fejlesztette idáig, a főutcán volt egy üzlete órásműhellyel. Az üzletben kapható volt óra, ékszer, gramofon, varrógép és bicikli. Áru nem volt sok, csak a helyi igényeknek megfelelő. Az ékszerek párgrammosak, főként jeggyűrűk. Ízléses kirakatban, fekete bársony tokban a színes kövecskék, fülbevalók. Nagyon szerettem nézegetni ezeket a csecsebecskéket. A nagy tölcserű gramofon a pulton néha megszólalt. Ilyenkor a kíváncsi járókelők megálltak az üzlet előtt. A bicikli akkoriban még nagy luxus volt, kevesen használták. Az üzleti tevékenység apát nem akadályozta a hivatásában. Mint kántor és előimádkozó került ide, és évek múlva végezte a papi teendőket is. Ő végzett minden esketési szertartást és temetést, azonkívül az elemi iskolában a hittant tanította. Egy személyben volt kántor és rabbi. A zsidó ünnepeken persze zárva volt az üzlet. Már pénteken délben bezárt, és várta, összejön-e a mindre a tíz zsidó férfi, hogy megtarthassák a péntek esti istentiszteletet. Bizony, előfordult, hogy nem jött össze, de a nagy ünnepekre mindig tele volt a templom. Néha bizony ilyen alkalmakkor még a hatóságok is eljöttek. Apám ilyenkor szép beszédet mondott. A zsidóság főleg kereskedőkből állott. Volt pár iparos is, de volt köztük orvos, ügyvéd, bankigazgató, járásbíró, urasági intéző és még egy nagybirtokos is, de bárkik és bármik voltak, akkor még nem sejtették, hogy mi lesz a sorsuk.

Szerencsére pont akkoriban, amikor a három Gelbmann lány középiskolás korú lett, egy Fried nevű nagyszerű zsidó tanító magániskolát nyitott, így a középiskolát mind a három nővérem el tudta végezni. Nagyon nagy szó volt ez, és tökéletesen elég műveltség egy lány részére abban az időben.

Flóra a középiskola után is tanult varrni, csodás munkák kerültek ki a kezéből, kezdve az akkor nagyon divatos gobelinhímnézéstől ennek finomabb fajtáig, a tipoenhímnézésig. Bármely munkáját, hímnészét fel lehetett ismerni, mert az „flórásos” volt. Tündérujú Flórának nevezték. Két gyönyörű darabot őrzök emlékül tőle.

Boriska, mint a mesében, a harmadik lány. Ugyanabban a Fried-iskolában végezte a középiskolát, mint a nővérei. Több kis kedves története maradt ebből az időből. Egyet elmesélt nekem, s ezt emlékfüzetemben megőrkítettem.

Egyszer valami tanfelügyelőt vártak az iskolába, és a tanár úr izgatott volt. Előre megmondta egypár tanítványának, hogy felelettni fogja, és azt is, hogy mit fog kérdezni. Ezek között volt a mi Boriskánk is. A vendég megérkezett, történelemóra volt. A tanár felszólítja: Gelbmann Borbála. Boriska feláll, és elkiáltja magát: Nagy Lajos. Nem várta még, míg kérdezik. A tanár vörös, a vendég nevet. Zavarában csak makogni tud a vendég által feltett újabb kérdésre.

Boriska tizennyolc éves korában ment férjhez. Első férjét csak emlegetni hallottam: „Szegény boldogult Gábor”, de ezt nagyon sokszor és nagyon sokáig hallottam említeni. Azt sem tudom, miről folyt a beszélgetés, de ez újra és újra megütötte a fülemet. Szomorú és rövid történetük a következő:

Gábor, Panni néni fia, befejezte az egyetemi tanulmányait – jogot végzett –, nyaralni jött Kanizsára Betti nagynénjéhez. Itt megszerette a közben nagylánnyá serdült, kék szemű, szőke szép kis Boriskát, és Boriska is őt. A kölcsönös nagy szerelmükből rövidesen boldog házasság lett. A helybeli közjegyzőnél jó állást kapott. Ezt ideiglenesnek tervezték, amíg Gábor Kanizsán ügyvédi irodát nyit, közbejött azonban a pusztító tüdővész, a fiatalság réme, amely abban az időben aratott. Így Boriskánk kétévi házasság után, húszéves korában özvegyen hazakerült. Flóra még lány volt, ő pedig gyászoló özvegy.

Panni néni Boriska édesanyjának a testvére volt. Felejtani és bekapcsolódni a lánykori életbe nem tudott. Jövőjére gondolni sem mert, de apa gondolt. Éppen eladó volt egy jól menő fűszerüzlet, és úgy gondolta, hogy elfoglaltsága és jövedelme lesz Boriskának. Ezt hallva, Boriska nagyon megijedt. „Jaj, csak ezt ne”, nem tudta magát fűszeresnek elképzelni. Bármit inkább, de fűszeres nem lesz. Azt mondta, bárki legyen az első kérője, férjhez megy újra. Otthon nem tud maradni. Így is történt. Pollák Ignác községi végrehajtó, 23 évvel idősebb, három gyerek apja, megözvegyült már másodszer. Mind a két ifjú feleségét az átkos tüdőbaj vitte el. Boriska ismerte régebből Pollák bácsit, családos embert, és sajnálta, amikor meghalt a felesége. Második házasságáról is tudott. Faluhelyen nem nagy a választási lehetőség zsidók között és özvegyek részére. Úgy érezte, inkább a Pollák bácsi, mint a fűszeresség. Két nagyobb lánya volt Pollák bácsinak az első házasságából, egy egészen kicsi a másodikból. Három árvát vállalt tehát magára Boriska, mikor hozzáment második férjéhez. A házasságuk után a legidősebb kislány már a benne lappangó tüdőbajtól rövidesen meghalt. Két kislánya maradt az új mamának. Bözsi, a nagyobb, akkor 9 éves lehetett. A kis Mancsi talán még kettő sem volt. Nem valószínű, hogy Boriska azt a szeretetet tudta számukra nyújtani, mint amit mi kaptunk a mi anyánktól, de nagyon gondosan nevelte, szépen öltöztette, és hajlamukhoz megfelelően taníttatta őket, amikor pedig elérkezett az ideje, mind a kettőt férjhez adta azokhoz, akiket ők választottak és szerettek.

Sokat kell emlékezmem Boriskára, tehetsége kibontakozására és sorsára. Köztem és a két kislánya között négy év korkülönbség nagyon sok volt. Bözsi már nagy iskoláslány volt, Mancsi pedig túl kicsi volt hozzám. Később azonban ez már nem számított soknak. Amikor én 12 éves és Bözsi 16 éves volt, nagyon jóban voltunk, sokat voltunk együtt, és jól megértettük egymást.

Harmadik elemista voltam. A telet még a régi házban töltöttük, de tavasszal elköltöztünk az ideiglenes lakásba, kezdődött a régi ház lebontása, és az új zsidó templom és a lakás építése számunkra, vagyis apa részére. Ez az ideiglenes lakás valóságos palota volt a régi lakásunkhoz képest. A kertes udvarból lépcső vezetett föl egy széles üvegezett folyosóra, aminek közepén egy szárnyas ajtó és három egymásba nyíló utcai parkettás szoba volt, akkor láttam csak, milyen különbség lehet lakás és lakás között. A mi régi hallszerű előszobánk, ahol étkezni szoktunk, és a konyha is földes volt. Söprés után fel kellett vízzel mázolni, elég soká száradt, s addig nem volt szabad rálépní. De hát a jót hamar meg lehet szokni. Szüleim nagyon jól érezték itt magukat. Estéknént lányaik, Flóra és Boriska jöttek férjeikkel, és nagy társas kártyapartik voltak.

A második polgári nagy változást hozott életemben, pesti diáklány lettem. Anya és Fanni néni, a nővére, egy tanévre cseréltek gyereket. Simi, a túlságosan eleven pesti csibész sok gondot okozott az elfoglalt családnak. Úgy gondolták, jót fog neki tenni egy év falun. Most került harmadik elemibe, nekem pedig szerencse, hogy Pestre mehetek iskolába. Jaj, de nagy dolog volt, mindenki irigyelt érte. Pesten a Szinyei Merse utcai polgáriba jártam. Tisztában voltam azzal, hogy a falusi iskola oktatása és Misi tanár úr után nem lesz könnyű dolgom. Más-más tanárok tanítottak egy-egy tantárgyat, ezt is meg kellett szoknom. Kezdetben a szögedi beszédömmel volt a baj. Nevettek. Nem rosszindulatból, de nagyon komikusnak találták. A család is nevetett, és igyekeztek leszoktatni. Nem ment nagyon könnyen, mert Kanizsán majdnem mindenki így beszélt, az intelligencia is. Urasan beszél, mondták egy kis megvetéssel arra, aki nem így beszélt. A család elég nagy volt a szűk kis pesti lakáshoz, a Klein családról beszéltek. De több tagját a családnak már Kubinyinak hívták. A legidősebb fiú, az orvos, aki már nem élt, ő magyarosította először a nevét. Utána a testvérek, volt, aki valóban, és aki csak használta. Ez a mi családjunkban is így volt. Először Jenő bátyám lett dr. Gergely Jenő, aztán Misi, Boriska, sőt én is. Nem voltam hivatalosan Gergely Luci, de ezt a nevet használtam. Ezután a kis kitérő után, lássuk, hova is kerültem. A lakás a Rózsa utcában volt. 1913-ban az új szép zsidó templom és az új otthon.

Közben szüleim beköltöztek a szép új lakásba, a ház modern, villaszerű volt. A templom a falu szenzációja lett. Világos színével, szép formájával ott pompázott egy parkban pázsit és díszbokrok között. Hosszúak ablaksoraival, szép tetőzetével olyan volt, mint egy miniatűr katedrális. Belül is világosra volt festve, csak a frigyszekrény felletti félkörben volt halványkék, aranycsillagokkal. A frigyszekrény függőnye és az imaszta takarója búzakék színű bársonyból készült, elszórtan aranycsillagokkal hímezve. Távolabb egy tábla diszkréten hirdette: A törökkanizsai úriasszonyok ajándéka. A nők részére külön feljárt vezetett egy emeleti erkélyre, s egy jól fűthető kisebb terem is létezett, a téli hónapokra gondolva. Ajtaján ez állt: tanácsterem.

A mi lakásunk három szobából állt és egy nyitott terasza volt. A kétablakos konyha a kerte nézett.

(...)

A tiszai fürdés után Boriskáékhoz mentem. Ebben az időben nagyon összebarátkoztam Bözsivel. Ahogy nőtem és kamaszodtam, a korkülönbség már nem számított annyira. Bözsi már tizenhat éves volt, szeretett és jól tudott táncolni. Én is szerettem vol-

na, de a csárdáson kívül mást nem tudtam. Bözsi boldogan vállalkozott, hogy megtanítt. Ilyesmíról a nyári hőség miatt csak alkonyat felé lehetett szó. Hatalmas udvaruk volt Boriskáéknek még a régi házukban. A földes udvart cselédlányuk mindennap felseper- te, és a szokásos nyolcasokkal fel is locsolta. Itt polkázunk végig a nagy udvart, ki tudja, hányszor. Megtanultam Bözsitől a valcert, a tangót is, ami akkor jött divatba, de a leg- kedvesebb táncunk mégis a polka maradt. Sokszor ránk esteledett. Boriska sokszor ott tartott, aludjak a lányokkal, hely volt bőven.

Boriskának a szerelem nélküli házasságban a ránehezedő háztartáson, a lányok ne- velésén kívül egyhangú falusi élete semmit nem nyújtott. Csak úgy tudta elviselni, ha évente egyszer Pestre utazott pár hétre. Hazaérve pedig lehetett az emlékeken élni is- mét egy évig.

Éppen egy ilyen alkalommal aludtam náluk, amikor Boriska Pestre indult a reggeli gyorsal. Korán kelt, már minden kész volt, csak a fiákert várta, mely az állomásra vi- szí. Közben a két ablak közötti nagy tükör előtt öltözködött a lányok szobájában, ahol mi aludtunk. Velem szemben a visszaverődő arcát láttam a tükörben. Gyönyörködve néztem, hogy milyen szép. Szeme kék, mint a nefelejcs, frissen fodrászott haja arany- szőke. Püderből és festékből mentes arca hamvas, mint az őszibarack. Már rajta volt a szép selyemharisnya, a cipő, most a fűző következett. Egyedül nehezen boldogult vele, átszólt a másik szobába: „Apja, jöjjön, kérem, segítsen felvenni a fűzőmet!” Náci bácsi becammogott. Éjjeli toalettjében nem egy szívrabló jelenség volt. Húzta-húzta a fűzőt jó szorosra, s úgy látszik, hogy Boriska rubensi formái eszébe juttattak valamit, mély hangon megszólalt: „Osztán Boris, móg ne csalj!” A tükörképéből egy nagyon hamiskás mosolyt láttam Boriska arcán. Aztán így felelt: „Ígérem magának, nem fogja megtudni, hogy megcsalom.” Náci bácsi elégedetten visszament. . .

Boriska Pesten van, szórakozik, operába, színházba jár, fürdőket is vesz. Kalandja van-e, ki tudja. Kanizsán nincs senkije, nagyon vigyáz a jó hírére.

Közeledett a szünidő vége, azt hittem, ismét Pestre kerülök, szerettem volna, de másként alakult iskolalehetőségem. Egy tanárnő magániskolát nyitott elsőtől negyedi- kig polgáristáknak, fiúknak, lányoknak vegyesen. A tanulók a szegedi polgári iskolában fognak vizsgázni. Szüleim nagyon örültek ennek a lehetőségnek. Apa már meg is egye- zett a tanárnővel az elég magas tandíjban, és be is írtak már a szegedi iskolába. Gond-olatban sajnáltam, hogy így alakult, hiányozni fog Frici, az esti suttogások és neveté- sek az ágyban, a szívélyes Bella az ablaknál, no meg a szép operettek a Feld Színház- ban. De azzal vigasztaltam magam, hogy a tanulás könnyebb lesz, mint a pesti iskolá- ban. Ebben tévedtem, alig kezdődött meg a tanítás Mariska néni iskolájában, rájöttem, hogy bizony, nem lesz könnyebb. Egy nagy világos szoba volt az iskola, egy hosszú asz- talt húsz-huszonkét tanuló ült körül, de harmadik polgáristák csak hárman voltak. A velem egykorú Mélykúti Matyó és Jovanović Milenka szerb kislány. Ez a kis létszám azt eredményezte, hogy naponta felelnünk kellett Mariska néninek, és illet figyelme- sen hallgatni a magyarázatait. Amíg a többiekkel foglalkozott, addig mi számtan- vagy írásbeli feladatot kaptunk. Minden osztállyal ez volt a módszere, negyedikesek is csak hárman voltak, másodikosok öten, a többi mind elsős volt.

Ahogy lenni szokott, általában összebarátkoztak a tanulók. Különösen barátságba kerültem egy negyedikeskel és két másodikos kislánnyal. Zsidó lány, sajnos, egyedül voltam. Egész Kanizsán vagy kisebb vagy nagylányok voltak zsidó lányok, ezért nem is volt eddig barátóm. A keresztény polgári lányokat többnyire a magyarkanizsai zárdá- ba adták, csak hétvégén jöhettek haza. A fiúk pedig, ha már taníttatták őket, inkább gimnáziumba jártak Szegedre naponta vonattal, 28 km nem sok, beérték időre az isko-

lába. Abban az időben a tanulás nem volt olyan természetes és általános, mint manapság. A kötelező nyolc általános után a keresztény szülők valamiféle mesterségre tanították a fiukat, a zsidók pedig többnyire kereskedőknek adták fiaikat, a lányoknak pedig a férjhez menés jelentette a jövőt. A hozománytól függően jelentkeztek a kérések. Ha szegény paraszt vagy napszámos volt az apa, a fiú is így folytatta, ha jómódú volt a szülő, a fiú dolgozott az apjának, és várta a juszt. Dolgoztak, gyűjtöttek, hogy még több legyen, semmiféle gép nem segítette munkájukat. Természetes volt, hogy agyon kell dolgozniuk magukat. Persze, voltak kivételek, az okos és jó tanuló fiúkra a tanító már az elemiben felfigyelt. Ha lehetett, akkor rábeszélte a szülőket, hogy taníttassák a gyereket, akkor a fiúból vagy tanító vagy pap lett. Ezek köztudott dolgok, s nálunk is ilyen volt az élet Törökkanizsán.

De ha már a kanizsai életformáról írok, nem hagyhatom ki a szerb eladó lányok életmódját, szokásait sem. Ha a nagylány eladósorba került, hozományát nyakék gyanánt viselte, az aranypénzek, a dukátok mennyisége mindjárt láthatóvá tette a lány vagyoni helyzetét. Voltak kisdukátok, nagyobbak és még nagyobbak, fekete bársonyszalagra felerősítve viselték a néha három-négy soros dukátot. A legnagyobb akkora volt, mint az ezüst ötkoronás. Szépen kiöltözve így sétáltak kettesével vagy hármassával a nagyutcán. A legények jöttek szemben velük, a lányt nézték, meg azt is, hogy hány soros a dukát a nyakán. A lányok többnyire szépek voltak, hófehér arcúak és sötét hajúak, az arcukat valamilyen növényből készült szerrel kenték, ettől lett olyan sima és hófehér. Szevacsika volt a neve ennek a szépítőszernak. Anyáról lányra szállt ennek titka, nagyon sokszor próbáltam megtudni, de olyankor mindegyik letagadta, pedig köztudott volt, hogy nasználják. Akkoriban a fehér arcbőr volt a divat az úrinők köreiben is. Ma talán meg is ijednének egy ilyen hófehér, festetlen arctól. Persze egy ilyen sokdukátos lány apja is megnézte, hogy kinek adja a lányát. A kérelhetetlen apa esetében a legény a komája vagy a cimborái segítségével ellopta a lányt, vagyis „uszkocsilta”. Többnyire más faluba vitte valamiféle rokonsághoz. Mindig akad valaki, aki a szerelem pártjára áll. Egy hét múlva visszajöttek, és szép csendben, lakodalom nélkül megesküdték. Az apa nem tehetett mást, hisz az egész falu tudta, hogy uszkocsilt a lány. Igaz-e, nem tudom, állítólag fősvény apák, bár a legény ellen nem volt kifogásuk, előre tudták, sőt úgy rendezték, hogy uszkocsiljon a lány. . . Megtakarították a kötelező nagy lagzi költségeit. . .

Végre kitavaszkodott. Közeledett a húsvét és a születésnapom. Gondolkodtam, mit is kérjek. Vártam a széderestét, mert ilyenkor szoktam a születésnapjaim kérésével kirukkolni, de ettől függetlenül is nagyon szerettem az otthoni széderestéket. Eddig azt hittem, ez minden családban szép és ünnepélyes. Persze Panni néniéknél is volt széder, de ahogy azt a férje, Illés bácsi elmormogta, elgajdolta, a többiek oda se figyeltek, csak a gombócot lesték, akkor hazagondoltam, és nagyon nagy honvágyam volt. Nálunk már az asztal megterítése is nagyon ünnepélyes volt. A selyemfényű aszúros hófehér damasztabrosz, a nagy gömbölyű tálca hímzett macesztartóval, rajta a szertartás szerinti ételek, amit enni kell, egy kis macesszal együtt kóstolni és bráchót mondani rá. Anya úgy vásárolta a húsvéti tányérokat, hogy mintásak legyenek, így nem is lehetett összetéveszteni. A csillogó poharak is más formájúak voltak, mint a máskor használt poharaink. Húsvét elmúltá után ezek mind a megszokott helyükre mentek aludni, ládájukba a padlásra. Az asztalt jó hosszúra kellett kinyitni, mert aki tehetta a családból, a fiúk közül mindig hazajött. Amikor apa szép hangján ünnepélyesen énekelni kezdte a kezdéskor szokásos áldást, állva magasra emelve a szép nagy gömbölyű macesztólcát, legalább három-négy férfikéz fogta vele együtt, azután ettünk egy kis tormát, petrezsely-

met, dió–alma keveréket macesszal, és mondtuk hozzá a bráchtót. Mindegyikre, amit kellett. Bort is többször ittunk. Ilyenkor én is ihattam egy keveset. Nagyon sokáig én mondtam az Uram is tanot, vagyis a legfiatalabbnak kell megkérdezni, hogy miben különbözik az éj a többi éjszakától. A családfő ilyenkor megemlékezik őseink egyiptomi kivonulásáról ima formájában. Közben többször is bort iszunk. Ez pontosan addig tart, amíg elkészül a finom friss maceszgombóc, és kezdődik a húsvéti vacsora. A vacsora kezdetén apa a macesztartóból kivesz egy réteget, és egy fehér szalvétába hajtva eldugja a háta mögötti fehér tollpárna és a karosszék közé. Ez az afikómon, vagyis a vacsorát befejező macesz. Ezután következik az asztali áldás, és vidáman folytatódik az ima. Közben nekem ügyesen el kellett csennem az afikómont a támaszkodó családfő párnája alól, úgy, hogy ne vegye észre. Valahogy ez mindig sikerült. Valóban nem vette észre? Én mindenesetre azt hittem, vagyis már számítottam erre. Apa, befejezve a vacsorát, nyúl a háta mögé keresve a szalvétába csomagolt maceszt. Hol lehet az afikómon? Enélkül nem lehet elkezdeni a vacsora utáni imát. Hát mit kér az, aki előadja az afikómont? Ezt jó előre ki kellett spekulálni, hogy mit is fogok kérni. Mivel többnyire közel esett a születésnapom, tudtam, hogy amit most megígérnek, azt megkapom. Ebben az évben azt kértem, hogy a születésnapomra meghívhassam az iskolai barátóimot. Persze meg lett ígérve, és a széder befejeződött a vidám hád gádjá éneklésével.

Boldogan meghívtam hat kislányt és egy negyedikes fiút, Sottenhammer Laci szép szőke fiú volt. Anyukám kitett magáért a szép terítéssel az ebédlőben. Az uzsonnán egy csodálatos óriási macesztorta hatalmas sikert aratott. Volt egy modern nagy tölcsérrű gramofonunk, táncoltak, énekeltek, csak egyedül én voltam csalódott. Két kislány nem jött el. Jól tudtam, hogy miért. Ez a két lány az elit keresztény úri osztályhoz tartozott magas beosztású úriszülőkkel. Ahhoz azonban nem elég gazdagok, hogy a városban zárdában neveltesék őket. Az iskolában lehet zsidó lány is, ez ellen nem lehet védekezni, de az iskolán kívül barátkozni egy zsidó lánnyal, azt már nem. Egy olyan zsúr, amelyre meghívtak egy olyan fiút, akinek asztalos az apja, időben kell vigyázni, hova keveredik egy lány. A vendégek közül senki sem hozott semmit, pedig gondoltam, majd hoznak pár szál virágot. Ugyanis amikor meghívtam őket, külön-külön arra kértem mindenkit, nehogy hozzanak bonbont vagy csokoládét, mert nálunk húsvétkor a vallás ezt tiltja. Nem akartam úgy járni, mint óvodáskoromban, amikor apa az egy szem piros cukrot eldobta, mert homéc. Túlságosan belém rögződött az emléke.

Májusban a tanulás már nagyon nem esett jól, de Mariska néni most volt a legszigorúbb, jól fel akart bennünket készíteni a szegedi magánvizsgára. Minden tanulója jól levizsgázott, elérte fáradságának jutalmát. A szülők meg voltak elégedve, így már be is íratott bennünket a következő 1914/15-ös tanévre.

Végre elérkezett a szünidő. A délelőtti elfoglaltságom a kertben ugyanúgy fontos volt, mint tavaly.

(Folytatjuk)